

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GELİŞİMİNDE GENİŞLEME VE DERİNLEŞME SÜRECİ ARASINDAKİ DİYALEKTİK İLİŞKİ

Bilimsel Toplantı Notu

Prof. Dr. Theo Stammen

Çeviri: Necati İyikan *

Giriş Konuşması

Avrupa'nın birleşmesine ilişkin fikirler ve ilk önerilerin bütün Avrupa ülkelerinde hemen hemen eşzamanlı olarak İkinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan son derece olumsuz tecrübelerle savaşın doğurduğu kötü sonuçlar üzerine ortaya çıktığı herkesçe bilinmektedir. Bugün bu gelişmenin üzerinden elli yılı aşkın bir süre geçmiştir.

Yine bu zaman diliminden Ekim 2007 tarihindeki Lizbon antlaşmasına kadar geçen süreçte, ara sıra pürüzler ortaya çıkmakla birlikte, Avrupa'nın birleşmesi konusunda, önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bazen yavaşlayan ve krizler sonucunda kesintiye uğrayan bu gelişmeler, sürekli aynı hızda ilerlememesine rağmen genel hatlarıyla devamlılık göstermiştir.

Uyum süreci içerisindeki yarım yüzyıl değerlendirilirse, bu süreci sonuçta iki ilkenin şekillendirdiğini söyleyebiliriz: “**genişleme** ve **derinleşme** ilkeleri”. Öte yandan bu iki ilke arasında **diyalektik** bir ilişki olduğu da tespit edilebilmektedir; bir başka ifade ile bu iki ilke birbirinden bağımsız değildir ve gelişmeleri birbirinden bağımsız etkiledikleri söylenemez; aksine, bunların arasında, değişik etmenlerin yer aldığı karşılıklı bir etkileşim ve adı konulmamış bir gerilim vardır. Bu nedenle, söz konusu etkileşimi kendi seyri içinde ve Avrupa uyumunun ilerlemesi amacı doğrultusunda bir kez daha incelemek doğru olacaktır.

Bu inceleme, bugünkü panelde öngörülen zaman dilimi içerisinde yapılmaya çalışılacaktır.

Aşağıda sıralanan evreler bu incelemenin düşünüş tarzının temelini oluşturacaktır.

(1) Öncelikle, **genişleme** ve **derinleşme** kavramlarının altını, mümkün olduğunca kısa tutmaya çalışarak Avrupa uyumu tartışmaları çerçevesinde doldurmanız gerekmektedir.

(2) Bunun ardından, bugüne kadar AB gelişmesinin aşamalarına uygun olarak, iki ilke arasındaki etkileşimi/diyalektiği ve bunun doğurduğu siyasi sonuçları değerlendirecek ve aynı zamanda farklı düşünceleri taşıyan

---

* Akdeniz Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

çevrelere de yer vereceğiz. Bunun zeminini de, Avrupa Birliği'nin gelişmeler esnasında kaydettiği aşamalar oluşturacaktır.

(3) Son olarak, **Genişleme** ve **Derinleşme** çerçevesinde Avrupa Birliği'nde en son ortaya çıkan gelişim eğilimlerine eleştirel bir çözümlemeyle değinilecektir. Bu çözümlemede, **Gelişme** ve **Derinleşmenin** etkileşiminde gitgide artan sorunlar dile getirilecektir. Bu sorunlar 2004-5 senelerinde sonuçlandırılmayan **Anayasa Sözleşmesi** ve 2007'deki **Lizbon Sözleşmesi** ile gün yüzüne çıkmıştır.

I.

“Genişleme” ve **“Derinleşme”** terimlerinin, Avrupa ile ilgili tartışmalar bağlamında ne anlam taşıdıkları sorusunda ise kendimi sadece konuya ilişkin önemli noktalarla sınırlamak istiyorum. Her iki kavram köken itibariyle günlük dilde bir sembol olarak politik bir içerik taşımasa da, Avrupa uyumuyla ilgili tartışmalarda uzun süreden beri birbirlerini etkileyen önemli bir yere sahiptir.

Genişleme, en başından itibaren şu noktayı vurgulaya gelmiştir: Bu proje ilk zamanlarda sözü edilen **Altılar Avrupa'sı**, diğer bir deyişle altı kurucu ülkenin Avrupa'sı olarak bir başlangıcı ifade ediyor ve bir projenin tamamlandığı anlamına gelmiyordu. Bu altı ülkenin bir araya gelmesinin sebebi, ellili yılların başlangıcında Avrupa'nın siyasi yapısını biçimlendiren soğuk savaş ve bölünmelerdir. Bu tarihsel yapı bu altı ülkeyi bir araya getirdi. Bir başka ifade ile **Genişlemenin** bu altı ülke ile sınırlı kalmayacağı başlangıçtan beri düşünülmüş ve planlanmıştı.

Derinleşme, Avrupa uyum sürecinin ilk döneminin yapısal ve örgütsel oluşumunun geçici, bitirilmemiş ve tamamlanmamış halini ifade ediyordu. Bu yapı ve örgütlenmenin devam etmesi ve yoğunlaştırılması da derinleşmesi anlamını taşıyordu. Bu düşünce, Avrupa'nın birlik olarak oluşumuna katkıda bulunan **temel yol gösterici fikirlerden** birisini oluşturmuştur.

Bunun anlamı şudur: **Genişleme** ve **Derinleşme** başlangıcından itibaren Avrupa uyumunun prensipleriydi. Bununla birlikte bu iki yol gösterici kavramın arasındaki küçük **ve** sözcüğünün ne anlama geldiği sorusu, **ve'nin bilindik anlamından dolayı** başlangıçta da sorun yaratıyordu. Bu bağlamda daha çok Avrupa'nın birlik siyasetine işaret eden, değişik **stratejilerle** bağlantılı **yorumlar** oluşmuştur. Şöyle ki:

1. Genişleme ve Derinleşme: Her iki ilke de eş zaman dilimi içerisinde değerlendirilebilmesi.

2. Genişleme ve Derinleşme farklı adımların zamansal sıralaması olarak algılanması. İlk önce genişleme, sonra derinleşme ya da **tam tersi bir yol izlenmesi**: Önce derinleşme sonra genişleme.

3. Son olarak, politik ortamda ise bir başka yorum söz konusuydu: Genişleme veya Derinleşmeden sadece birinin seçilmesi, diğer bir deyişle bu ilkelerden birinin diğerine alternatif olarak ortadan kaldırılması.

Mesele soğukkanlı ve tarafsız değerlendirildiğinde, Avrupa Birliği'nin tarihinde somut olarak görüleceği üzere dile getirdiğimiz ikinci yorumun daha gerçekçi olduğu ortaya çıkacaktır. Buna uygun olarak biz de konu başliğımızda **diyalektiğe** ve **etkileşime** değerinerek bugünkü sunumumuzu ona göre belirledik. Bu etkileşimde, Genişleme ve Derinleşmenin eş zamanlılığı daha az tasavvur edildiğinden **öncelik** meselesi karşımıza çıkıyor.

Avrupa'nın bütünleşmesine bakıldığında, ilk yıllar için rahatlıkla **Derinleşmenin** önceliğinden söz edilebilmektedir. **Genişleme** süreci, Derinleşme zeminine ancak daha sonraki yıllarda çeşitli aşamalarda yerleşmiş ve başarılı bir şekilde uygulanmıştır. Bir başka ifade ile, başlangıçta sayısı üç olan Avrupa Topluluklarında yapı ve kurumların istenen belli bir aşamaya gelmeye, sağlam bir zemine oturmaya ve istikrara gereksinimi vardı. Ancak, bundan sonra 70'li yıllarda **Kuzey**, 2004'te **Doğu genişlemesi** ve bunların ardından diğer genişlemeler gündeme gelmiştir.

Burada belirleyici bir soruna dikkat çekmek gerekiyor: Genişleme ve Derinleşme eş zamanlı olarak gerçekleşmediyse, Genişleme ve Derinleşmenin hızı birbiriyle uyumlu olmalıdır. Aksi taktirde bu ilkelerden biri diğerinin hızına ayak uyduramayacaktır. Bunun Avrupa Birliği gelişmelerinde kurgulanmış bir sorun olmadığını son yıllarda Avrupa Birliği'nde yaşanan gelişmeler somut ve kesin olarak göstermektedir.

II.

Bu sorunla birlikte konuşmamızın ikinci konusuna gelmiş bulunmaktayız. Açıklandığı gibi ikinci bölümü, Avrupa Birliği'nin gelişmeler esnasında kaydettiği aşamalar oluşturacaktır. Burada, bu iki ilke yani Genişleme ile Derinleşme arasındaki etkileşimi ya da diyalektiği ve bunların doğurduğu politik etkiyi değerlendireceğiz.

1950'lerde Avrupa Topluluğu'nun kurulmasından sonra Derinleşmenin ilk adımlarının topluluğu'nun yapısal gelişmesini sağlamak yönünde atıldığını, başlangıçta oluşturulan üç topluluktan tek bir topluluk yaratmanın amaçlandığını konuşmamızın başında zaten söylemiştik.

Bu arada başlangıç aşamasında katılımcılar arasında – hem ülke hem kişiler bağlamında – bütünleşmenin hedefi ile ilgili belirgin görüş ayrılıkları

baş göstermiştir. Bu ayrılıklar, Avrupa Birliği Anayasası oluşturmak için düzenlenen danışma toplantılarında yeniden kendini göstermiş ve bugüne kadar da ortadan kaldırılamamıştır.

AB'nin gelecekteki şekillenmesi ile ilgili olarak bu farklılıklar şunlardır: Acaba bu şekillenme **tek devlet çatısı** altında mı yoksa **federasyon** olarak mı belirlenmeli? Yani diğer bir deyişle karar mekanizması ülkelerin **kendi yapısı içerisinde** mi belirlenmeli? Bu durumda ülkeler birlikte çalışacaklar, ancak egemenlik haklarını ellerinde tutacaklardır. Bir başka seçenek ise, devletler üstü bir yapı oluşturmaktır ki bu durumda devletlerin, egemenlik haklarından feragat etmeleri gerekir. Bu düzenin oluşturulmasına ilişkin görüş ayrılıkları 2004'teki "Avrupa Anayasası Taslağı"nda ve Sonbahar 2007'deki "Lizbon Anlaşması"nda belirgin bir şekilde yer almıştır. Bunlar, bugün de Avrupa Sistemi'nin temeline yerleşmiş ve kaynaştırılmaları zor görünen fikir ayrılıklarıdır.

Daha basit bir şekilde ifade edecek olursak, gelişmelerin başında, yani **Altılar Avrupa'sı'nı oluşturma** adı verilen bu süreçte, Benelux ülkeleri, İtalya ve Almanya tek çatı altında **devletler üstü** bir uyuma destek verdiler. Fransa ise, özellikle General de Gaulle'nin başkanlığı döneminde "ulus-devletlerin **Avrupa'sının**" esnek bir kıstasla uyumunu savunarak Avrupa Topluluğu'nun **derinleşmesi** konusunda atılacak adımları durdurdu ve böylelikle genişlemesini de engellemiş oldu. Bu modeller arasındaki çelişkiler karara bağlanmadı, hatta Avrupa Birliği'nin Anayasal yapısında yer aldı. Bu da tek Avrupa anayasasının oluşması konusunda yaşanan tartışmaların sebeplerinden birini teşkil etti

Bu konuya daha detaylı olarak geri dönecektir. Ama önce Avrupa Birliği'nin **Genişleme İlkesinin Uygulamasını** takip edelim.

Altılar Avrupa'sının bir başlangıç olduğunu, ancak daha geniş kapsamlı Avrupa uyumunun bir başlangıcı olarak değerlendirilmesi gerektiğini, bunun da ellili yıllardaki uluslararası koşullar gereği çok **küçük boyutlarda** başladığını konuşmamızın başında dile getirdik.

Avrupa'daki yapısal oluşumun, üç Avrupa Topluluğu üyesi ve bunların kurumlarının uyumu sayesinde istikrara kavuşması ve General de Gaulle'ün Fransa'da iç siyasi nedenlerden dolayı aktif siyasetten ayrılmasıyla **Derinleşme ilkesinden Genişleme ilkesine** geçiş olanağı doğdu.

Bunun gerçekleşmesi, 70'li yılların başında Avrupa Topluluğu'na önce İngiltere, Danimarka ve İrlanda'nın katılımıyla yani ilk "**Kuzey – Genişlemesi**"yle mümkün oldu. Avrupa Topluluğu bu gelişme ile üye sayısını altıdan dokuzaya çıkarmış ve böylece genişleme başlamış süreci başlamış oldu.

70'li yılların başında Norveç, halk oylaması sonucunda Avrupa Topluluğu'na girmeyi ilk reddeden ülke oldu. On yıllık bir zaman diliminden sonra, 80'li yılların başlarında, **Güney- Genişlemesi** gerçekleştirildi. Bu genişlemede yer alan ülkeler, İspanya, Portekiz ve Yunanistan'dı.

Bu gelişme, ilginç ve örnek gösterilecek bir durum niteliğindedir. Bu üç ülkenin ikisi katılımlarından kısa bir süre önce faşist yönetimi (İspanya, Portekiz) diğeri ise askeri diktatörlüğü (Yunanistan) geride bırakmışlardı. Bu ülkeler, Avrupa Topluluğu'na girilmesiyle desteklenen ve hızlandırılan demokratik sistemi uyarılama sürecine girdiler. Böylece Avrupa Birliği'ne üç üye daha katılmış ve toplam sayı on ikiye çıkmıştı. Bir başka ifade ile üye sayısı ikiye katlanmıştı.

Burada, on yıl sonra gerçekleşen bir **üçüncü genişleme aşamasından**, yani **İkinci Kuzey – Genişlemesinden** de söz etmek istiyorum. Bu genişlemede yer alan ülkeler İsveç, Finlandiya ile birlikte Avusturya'dır. Böylece üye ülke sayısı yine üç ülkenin katılımıyla artmış ve toplam üye sayısı on beşe ulaşmıştır. Norveç ise, yine halk oylamasıyla üyeliği ikinci kez reddetmiştir. Üye sayısını altıdan on beşe çıkaran bu üç genişleme aşaması, zorunlu olarak derinleşmenin devam etmesiyle ilgili soruları gündeme getirmiştir.

Bu sorular şunlardır: Avrupa Topluluğu'nun başlangıçtaki yapısı bu kadar çok katılımlı bir genişlemeye hazırlıklı mıydı? AB'nin Anayasası'nda gerekli değişiklikleri yaparak derinleşmenin sağlanması gerekmez miydi? Bugün hala güncelliğini koruyan ve gündemi önemli ölçüde meşgul eden bu sorulara henüz kesin bir yanıt bulunamamıştır.

Siyasal ve yapısal derinleşme konusunda ortaya atılan düşüncelerin değerlendirildiği dönemde, geride bıraktığımız yirminci yüzyılın en önemli gelişmesi dünyanın gündemine oturdu. Sosyalizmin çökmesi, Sovyetler Birliği'nin varlığının sona ermesi, sosyalist devlet Sistemi'nin ortadan kalkması, sosyalist sistemin üyeleri olan Orta ve Güneydoğu Avrupa devletlerinin bağımsızlıklarına kavuşarak köklü bir sistem değişikliğine gitmeleri ve bütün bu gelişmeler çerçevesinde iki Alman devletinin beklenmedik bir şekilde tekrar birleşmesi, bu gelişmenin önemli ayrıntılarını oluşturmuştur.

Dünya siyasetini derinden etkileyen ve çağ açan bu gelişme Avrupa Birliği'ne de yansdığından AB buna ilişkin siyaset üretmek tepki vermek zorunda kaldı. Tam söylemek gerekirse Avrupa Birliği ikili siyaset üretme durumunda kaldı: gerek **Derinleşme** gerekse **Genişleme** ilkeleri gündeme geldi. Eski Doğu Almanya'nın Federal Almanya'ya katılımıyla şimdi onun bir parçası olan eski bir sosyalist ülke Avrupa Birliği'nin üyesi oldu. Bu durum, benzeri gelişmelere de örnek oluşturarak bazı sonuçlar doğurdu. Bir başka ifade ile AB, sosyalizmden yeni çıkmış ve demokrasi yolunda ilerleyen bu

ülkelere yardımcı olmak durumunda kaldı. AB'nin yardımı da bu ülkelere AB'ne girme teklifi oldu. Burada AB için var olan sorunu daha da ağırlaştırılan bir durum ortaya çıkmıştır. Bu da bugüne kadar çözülememiş olan **Derinleşme ve Genişleme** arasındaki diyalektik ilişki sorunudur. Aslında günümüzde, **üç aşamadan** oluşan genişlemenin ardından, köklü derinleşme çalışmaları gerçekleştirilmeliydi. Bunun ilk adımları **Maastricht ve Amsterdam Anlaşmaları**'nda atılmış ancak bir sonuç alınmamıştır.

Avrupa'daki değişiminin beraberinde getirdiği güncel gelişme, yeni bir **genişleme** sürecini de gündeme yerleştirdi. Bu defa ki **genişleme** bundan öncekilerden daha büyük oldu ve Avrupa Birliği 90'lı yılların başında önemli bir karar aşamasıyla karşı karşıya kaldı.

Bu genişleme kararının sayılarla ifadesine gelince, 1993 senesinde eski sosyalist ülkelerin birliğe girişini düzenleyen **Kopenhag Kriterleri Konferansı**'nda tam **on iki** ülke – böylece toplam sayı 27'ye ulaşacaktı – belirlendi. Avrupa Birliği, 1990 yılından beri birinci derece önem verdiği **dördüncü genişleme turu**'na odaklandı; bir başka ifade ile 12 üyenin birliğe alınması için çaba sarf etti. Bu yöndeki çabalarını yukarıda sözü edilen 1993 yılından sonra daha da yoğunlaştırdı. Bu, dünya siyasetinin içinde bulunduğu durum nedeniyle tartışmasız bir **zorunluluk** haline gelmişti. Bu koşullar altında **derinleşme** geriye itilmiş, en azından aciliyetini yitirmişti.

Bu çok boyutlu **katılım** süreci Avrupa Birliği'nde geniş kapsamlı bir yapılanma ve bürokrasinin oluşmasına neden oldu. Brüksel'de bulunan komisyon 1993-2004 yılları arasında her ülke ile ikili müzakereleri sürdürdü. Bu müzakerelerde üç Kopenhag kriterinin yerine getirilmesinin yanında Avrupa Birliği **Mevzuatı** ve bunun ulusal kanunlarda yer alması ele alındı. Bu yapısal değişiklik otuzdan fazla başlık içinde belirlendi.

Bu süreç 2003 senesinde sonuçlandırıldı ve 10 ülke aynı zamanda Avrupa Birliği'ne dâhil oldu. Koşulları son ana kadar yerine getiremedikleri için Bulgaristan ve Romanya'nın katılımı 2007 senesine bırakıldı.

Bu uzun giriş müzakerelerinin ve genişlemenin hazırlık sürecinde, **derinleşme** konusu da birinci derecede öncelikli olma özelliğini taşımadan, **eşzamanlı** olarak gündeme getirildi.

1950'li yıllardan kalan yapının 50 yıl sonra genel hatlarıyla 27 ülkenin uyum siyaseti için yeterli olmayacağı açıktır. **Avrupa Anayasası** fikri, bu nedenle ortaya atılmıştır. Bugüne kadar Avrupa Hakları yapılan **anlaşmalarda** yer almıştı. Bu ise Roma Anlaşmalarından, Amsterdam ve 2006 senesindeki Nis Anlaşması'na kadar olan süreci kapsamaktadır.

Anlaşmalarda yer alan çok sayıdaki bu hakların tek bir **Anayasada belirlenen haklar** tarafından değiştirilmesi gerekiyordu. Bunun için yapılan müzakereler 2003 senesinde sonuçlandırıldı. Bir **Avrupa Anayasa**

Konvansiyonu 2003 senesinin yaz ayında geniş kapsamlı bir Anayasa Taslağı'nı '**Avrupa İçin Anayasa**' başlığı altında hazırladı.

Bu taslak, 2004 senesinin ilkbaharına kadar Avrupa Birliği Bakanlar Kurulunda ve Avrupa Parlamentosu'nda tartışıldı, düzeltmeler yapılarak genişletildi ve sonunda Roma'da 29 Ekim 2004'de devlet ve hükümet başkanlarının bulunduğu bir toplantıda kutlamalar eşliğinde imzalandı. 1957'deki Roma Anlaşmaları da burada imzalanmıştı.

Anayasa 2004 senesinde kabul edildi; sırada Anayasa'nın doğrudan halk tarafından ya da parlamentolar tarafından onaylanması vardı ve bunu belirleyen de ülkelerin anayasaları olacaktı.

2004, AB için Avrupa Parlamentosu seçimlerini de beraberinde getiren önemli bir yıl oldu. Bu seçimlere yeni üye olan ülkeler de katıldı. 2004, aslında diğer yıllardan farklı olarak **Avrupa'nın başarı yılıydı**. AB, böylece Büyük ve iz bırakan başarılarla imza atmış oldu. 2004'te yaşanan gelişmeler şunlardı:

- Aday ülkelerin de katılabildiği Avrupa Parlamentosu seçimleri,
- Avrupa Anayasası kararının alınması,
- On yeni üyenin Avrupa Birliği'ne **kabul edilmesi**. (Avrupa Birliği tarihindeki en büyük genişleme)

Fakat bu **başarılar kalıcı olmadı**, kısa bir süre sonra aksi yönde gelişmeler kendini gösterecekti.

1. Seçimlere katılım son derece düşüktü; bir başka ifade ile üye ülkelerin yurttaşlarının Avrupa'nın gelişimine katkıda bulunmak için sandığa gitme konusunda istekli olmadıkları görüldü. Katılım şartırtıcı bir şekilde, Avrupa Birliği'ne yeni üye olan ülkelere azdı. Bunun bir nedeni, bu insanların Avrupa konusunu düşüncede ve uygulamada algılamaksızın Avrupa Birliği'ne girmiş olmalarıdır.

2. Fransa ve Hollanda yurttaşları Avrupa Anayasası aleyhinde oy kullandılar. Böylece Avrupa Anayasası'nı oluşturma girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış oldu. Bu başarısızlığın sebebi de yalnızca iki eski AB üyesinin yurttaşlarının buna **karşı çıkmalarıydı**. Aslında bu halk oylamaları Fransa ve Hollanda Anayasalarına göre zorunlu değildi. Bu ülke parlamentolarının kabul etmesi aslında yeterli olacaktı.

3. Sadece genişleme olumlu bir unsur olarak kaldı. Ancak genişleme, çözülmesi zor sorunları da beraberinde getirdi. Bir başka ifadeyle, bu on ülkenin Avrupa Birliği'ne girmeleriyle AB'nin doğu genişlemesi henüz bitmemiş aksine, harekete geçirilmiş oldu. Çok sayıdaki bu yeni üye ülkenin tam uyumu için Avrupa kurumlarında (Avrupa Parlamentosu, Komisyonu, Bakanlar Kurulu) çalışılması ve uyumun istikrara

kavuşturulması zorunluymdu. 2004'ün çok başarılı geçmesine ve genişleme ve derinleşme konularında ilerlemeler kaydedilmesine rağmen, 2005'te özellikle **anayasa**, bir başka ifadeyle **derinleşme**, alanında tam tersi önemli gelişmeler yaşandı. Avrupa süreci bu yüzden yavaşlama ve duraklama noktasına geldi. İngiltere ve İspanya'nın dönem başkanlığında hiçbir ilerleme kaydedilemedi.

En önemlisi, öngörülen takvimde büyük bir karışıklığın ortaya çıkmasıydı. Bu takvim (bu nokta çok önemlidir) genişleme ve derinleşme arasındaki **etkileşimi** sağlamayı amaçlıyordu. Bu **etkileşimin** zamansal uyumunu tekrar oluşturmak son derece güçleşti. Her şeyden önce, köklü bir derinleşmenin temelini oluşturan Avrupa ve kurumlarının yenilenmesinin başarısızlığa uğradığı gibi bir izlenim doğdu. Avrupa'da, hiç kimse bu noktalara geri dönmek istemiyor gibiydi. Kabul edilen anayasada beklenmedik şekilde, önemli derecede eksiklikler ve hatalar tespit edilmeye başlandı. Eleştiriler artarak sertleşti. Yeni anayasanın geniş kapsamlı içeriği de (500 sayfadan fazla) aynı şekilde eleştiriye uğradı.

Bu başarısızlık nedeniyle önemli bir gelişme değerlendirilmedi. Bundan önce Avrupa'da yapılan **Anlaşmalar manzumesi**, son derece dağınık ve içerik bakımından da net değildi. Birbirine açık bir şekilde eklenmiş bu anayasa ile Avrupa'nın, Anlaşmalar manzumesi konusunda ilerleme kaydetmesi gerekirdi ve kaydedilebilirdi. Fakat değindiğimiz başarısızlık bunu göz ardı edilmesine sebep oldu.

Yeni bir girişim ancak uzun bir zaman diliminin ardından, yaklaşık iki sene sonra ortaya çıktı. Bu, önce Almanya'nın 2007'de ve ardından Portekiz'in üstlendiği AB Dönem Başkanlıklarına rastladı. Bu noktada gösterilen çabaların önemli aşamasını sonbahar 2007'de yapılan **Lizbon Anlaşması** oluşturdu. **Yoğunlaşmış yeni Avrupa Birliği Anayasası'nın** ilk adımları başarıyla atılmış gibiydi. Yukarıda vurgulandığı gibi, 2005'te Anlaşmalardan, Anayasa düzeyine geçilememişti. Bunun nedeni öngörülen ve acil gereksinim duyulan AB derinleşmesinin gerçekleştirilememesidir. Bu gelişmeler, AB'nin ilerlemesinde genişleme ve derinleşmenin etkileşiminde hızın önemli olduğunu, bu hızın önemli ölçüde zarar gördüğünü ve günümüz itibarıyla de bunun tekrar gerçekleştirilememiş olduğunu gösteriyor bize. Karşılıklı etkileşimin sağlanabilmesi için bir sonraki adım Lizbon Anlaşması'nın **onaylanmasıdır**. Ocak 2007'den itibaren Avrupa Birliği'ne Romanya ve Bulgaristan'la birlikte iki üyenin daha katılarak toplam üye sayısının 27'ye çıktığı ve Lizbon Anlaşması'nı her üye ülkenin onaylamak zorunda olduğu göz önüne alınırca, bunun pek de kolay bir süreç olmadığı ortaya çıkacaktır. Bu onaylamalar ülkelerin yasalarına göre, bazılarında parlamento tarafından, bazılarında ise halkoylaması yoluyla gerçekleşecektir. Bu şu anlama gelmektedir: 2005 yılında Avrupa Anayasası'nın halkoylaması sonucunda reddedildiği dikkate alınırca, Lizbon Anlaşması'nın, Avrupa

Birliği'nin 27 üyesinin tamamı tarafından onaylanmasının olumlu sonuçlanmasına ilişkin hiçbir kesinlik olmadığı ortadadır.

Avrupa Birliği'nde uzunca bir süredir yapılması gereken **derinleşme ve reform süreci** Lizbon'dan sonra da yine kesinlik taşımamaktadır. Ayrıca, Lizbon Anlaşması'nın, eldeki metin okunduğunda onaylanması yönünde çok da şansının olmadığı görülmektedir. Bunun nedenleri şunlardır:

1. Bu anlaşma Avrupa Anayasası'yla karşılaştırıldığında ondan çok da kısa değildir. (Yaklaşık 200 sayfa).

2. Metnin başlığı bile, Lizbon Anlaşması'nın önceki metninden daha çekici ve yurttaşların büyük kesimi için daha anlaşılır olmadığını gösteriyor. Aşağıdaki idari, teknik ve bürokratik içerikli başlık bunun kanıtıdır. "**Avrupa Birliği ve Avrupa Topluluğunun Kurulması Anlaşmasının Değiştirilmesi Anlaşması**"

[İnsanda heyecan yaratmayı başaracak bir ifade biçimi değil!]

III.

Konuşmanın sonunda, kısaca değinmek istediğim iki soru yer alıyor.

1. Avrupa Birliği'nin 2005-2007 yılları arasındaki kritik gelişiminin tecrübeleri, bizim konumuz olan "Derinleşme ve Genişlemenin Diyalektiği" açısından ne ifade ediyor?

2. İki ilke arasındaki etkileşim bundan sonra nasıl devam edecektir?

1. Avrupa Birliği'nin kriz yılları diyebileceğimiz 2005-2007'deki gelişmeler bize şu noktalarda açıkça kanıtlar sunmaktadır. Avrupa Birliği belli bir hedefe yönelmiştir ve bir amacı vardır, bu nedenle gelişmeler rastlantılara bırakılmamalıdır. İşte burada Genişleme ve Derinleşme arasındaki etkileşim çok iyi saptanmalıdır. İki ilke arasındaki zaman uyumu başıboşluğa ya da tesadüfler sonucu bir dağınlıklığa yol açmamalıdır. Uzun bir süre tek taraflı olarak bir ilkeye odaklanma ve diğerini ihmal etmekten kaçınılmalıdır. Bu şekilde ilerlemek büyük problemlere ve çok olumsuz sonuçlara yol açabilir ve Avrupa Birliği'nin bundan sonraki gelişmesinde siyasal açıdan hareket yeteneğini engelleyebilir.

Avrupa Birliği'nin **gelişme seyri** aslında, aradan geçen elli yılı aşkın süreçte görüldüğü gibi, **etkileşim** tarafından belirlenmektedir. Bu, genişleme ve derinleşmenin aşama aşama yerlerini birbirlerine bırakacağı anlamına gelmektedir. Bu esnada belli bir zaman uyumu genişleme ve derinleşmenin etkileşiminde korunmak zorundadır.

Bana göre, bu birbirlerinin yerini alma dönemleri AB'nin son gelişme aşamasında istenildiği şekilde gerçekleşmemiştir. 1993 Kopenhag Konferansı

ve 2004'te on ülkenin üyeliğe alınması sürecinde daha çok **tek taraflı** olarak **genişlemeye** öncelik verilmiştir. Avrupa Birliği'nin karar mercilerinin, derinleşmeden ziyade genişleme ilkesiyle ilgilendiği gibi bir izlenim doğmaktadır. Diğer bir ifadeyle söylersek: **Derinleşme** yerine **Genişleme** tercih edilmektedir.

Bu **Genişleme** beklenen boyutun çok üzerinde olmuş ve 2004 yılında aynı anda on ülke birliğe alınmıştır. Bu noktada, **Derinleşme** bir sorunu da beraberinde getirmektedir: Bu ülkeler egemenlik haklarını Avrupa Birliği'ne devretmek zorundadırlar. Bu nokta bu ülkeler için kolay kabul edilebilecek bir koşul değildir. AB'ye yeni üye olan bu ülkeler 1990'dan, yani SSCB'nin ortadan kalkmasından sonra ancak ulusal egemenliklerine kavuşmuşlar ve bunu, Brüksel bile olsa, kısa süre içinde bir daha kaybetmek istememektedirler.

1990 senesinden günümüze gelinceye kadar genişleme ve derinleşmenin etkileşiminde **genişlemenin lehine** eşit olmayan bir durum ortaya çıkmıştır. Avrupa Birliği'nin gelecekteki gelişimi için genişleme ve derinleşme arasındaki oranın eşit olması ve iki ilke arasındaki **etkileşimde** denge unsurunun yeniden inşa edilmesi doğru olacaktır. Bugünkü duruma bakıldığında derinleşme adına ciddi bir telafi ihtiyacının ortada olduğu görülmektedir. Belki de Lizbon Anlaşması'yla ertelenen ve başarısızlığa uğrayan derinleşme konusu bütün şüpheli yaklaşımlara rağmen artık gündeme alınmalıdır.

2. Değineceğimiz ikinci soru ise şudur: Avrupa Birliği'nin geleceği, bizim iki ilkemiz, yani genişleme ve derinleşme dikkate alındığında, nasıl olacaktır? Avrupa Birliği'nin gelişme sürecini, hem bu iki ilke hem de bugün gelinen durum açısından henüz tamamlamadığı bilinmektedir. Tam tersi söz konusu noktalarda gerçekleştirilmesi gereken daha birçok çalışma vardır.

1. Bunların başında **derinleşme** konusu yer almaktadır. **Lizbon Anlaşması'nın** uygulamaya konması belirleyici bir öneme sahiptir. Bu konuda ilerleme sağlanması bu anlaşmanın onaylanmasına bağlıdır.

2. Bir başka çalışma alanı da genişleme konusudur. Avrupa Birliği'nin genişleme süreci henüz tamamlanmamıştır. Birliğe katılması gereken başka üyeler vardır. Şimdiye kadar AB üyeliğini sürekli reddeden Norveç, İsviçre ve Liechtenstein bu ülkelerin başında gelmektedir. Norveç'te konu iki defa halkoyuna sunulmasına rağmen iki oylamada olumsuz sonuçlanmış ve Norveçliler bağımsız kalmayı tercih etmiştir. Aynı durum İsviçre için de geçerlidir. Her iki ülkede de bugüne kadar Avrupa Birliği dışında kalmanın getirdiği avantajların daha ağır bastığı görülmektedir. Ama bu durum bir süreklilik oluşturmamalıdır. Nitekim İsviçre'de, AB ile yakınlaşmaya ilişkin belirtiler, yavaş da olsa, kendini göstermeye başlamıştır.

AB'nin genişleme olanakları sadece bu ülkelerle sınırlı değildir. Balkanlarda çözüm bekleyen çok karmaşık bir yapı mevcuttur. Bugün, eski Yugoslavya'dan sadece Slovenya AB üyesidir. Hırvatistan'ın üyeliği için yapılan karşılıklı görüşmelerde ise büyük bir aşama kaydedildiği gözlenmektedir.

Eski Yugoslavya Cumhuriyetleri de (Karadağ, Makedonya, Bosna-Hersek, Kosova) AB'den üyelik için davet beklemektedirler. Eski Yugoslavya devletlerinin tümünün aynı zamanda AB üyeliği için müracaat etmeleri ve 2004'teki Doğu Genişlemede olduğu gibi AB'deki genişlemeye dahil olmaları bu konuda izlenecek en iyi yöntem olacaktır. Bu süreç, amacına uygun şekilde işletilecek olursa, Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya dışındaki tüm Avrupa ülkelerinin AB üyesi olma olasılığını ortaya çıkarmaktadır.

IV.

Gelişmeler dikkatlice incelendiğinde AB Genişleme sürecinin “sınır”a geldiği itiraf edilmelidir. Daha önce adı geçen ama henüz bu oluşumun dışında kalan ülkeler de bu sürece dâhildir.

Siyasette ve kamuoyunda AB'nin sınırları konusunda sıkça yapılan tartışmaların bir nedeni de budur. Bu noktada **sınır** terimi tartışılmaktadır. AB'nin genişlemesi konusunda sınırların nasıl anlaşılacağı ve nasıl tanımlanacağına yönelik bir uzlaşma mevcut değildir.

Sınır tanımı, genelde coğrafya ya da (coğrafyayla ilintili olarak) coğrafya/siyaset bağlamında yapılmaktadır. Bu tanımlarda, çoğu zaman kültürel, dinsel, dilsel ve etnik kategoriler yer almaktadır. Bu şekilde tanımlanan sınır kavramının işlevi, genel olarak önüne geçilebilir farklılığın dışlanması ya da önüne geçilebilir alışılmış olanın sürece dâhil edilmesini içermektedir ki bu da yıllarca sürebilir. Öte yandan, Avrupa Birliği'nin **sınırları** ile ilgili başka kavramlar da mevcuttur.

Bu bağlamda şu sorular da sıkça gündeme gelmektedir:

- Şu an 27 ve ilerdeki 32 ya da 35 üyesi ile birlikte Avrupa Birliği sayısal olarak büyüklük açısından **çok fazla genişlemiş** olmayacak mı?

- Bu yüzden Avrupa Birliği'nin işleyiş kabiliyetinin, hem siyasal hem de ekonomik açıdan güç yitirmesi hatta ortadan kalkması tehlikesi yok mudur?

Hepimizin bildiği gibi, Avrupa Birliği'ne Türkiye'nin alınması temelinde yakında oluşturulacak ya da çoktan oluşturulmuş sınırlar bağlamında yapılan tartışmalar, hem Avrupa'da hem de Türkiye'de uzunca bir süredir devam etmektedir. Son birkaç on yılı da bu tartışmalarda geçen süreye dâhil edebiliriz. Aynı şekilde zaman zaman hız kazanan, zaman zaman da

yavaşlayan Türkiye ile AB arasındaki, **müzakerelere hazırlık** amacını taşıyan **görüşmeler** değişik siyasi zeminlerde başlamış ve bunlardan bir sonuç elde edilememiştir.

Zaman içerisinde, hem Avrupa'da hem de dünyada ortaya çıkan gelişmeler nedeniyle ara verilen bu görüşmelerin nadiren desteklendiği bilinmektedir. Müzakere süreçleri genelde kesintilere uğramıştır. Bunun iki nedeni vardır. Birincisi müzakere eden tarafların aynı hedeflere sahip olmamalarıdır. İkincisi ise her iki tarafta da yani Türkiye ve Avrupa'da bu süreçte karşılaşılan önemli derecede zorluklar mevcuttur ve bunlar nesnel olduğu kadar ön yargıların sonucunda da ortaya çıkabilmektedir.

Ön yargılar ve düşmanca yaklaşımlar müzakere sürecini ne hızlandırmış ne de başarılı sonuçlanmasını sağlamıştır. Bunlar daha çok ters bir etki yaratmıştır. Ayrıca bu müzakerelere bazı yanlış anlamalar da olumsuz bir şekilde yansımıştır.

Bu yanlış anlamaların nedeni, buna kamuoyunu da dahil edebiliriz, yanlış algılamalardır. Özellikle Türkiye tarafında bu çok belirgindir. Yanlış anlama şuradan kaynaklanmaktadır. Avrupa Birliği'ne girmeye aday bir ülke olan Türkiye, bir politik topluluk olan Avrupa Birliği ile yaptığı görüşmelerde eşitlik ve eşit haklara sahiplik konusunda bir simetri olduğunu düşünmektedir.

Bu bir **hayaldir**. Tam ifade etmek gerekirse, kesinlikle **asimetrik olmayan** (aynı çizgide yürümeyen N.İ.) müzakereler ve ilişkiler söz konusudur. Bunun kaynağını "müzakere eden tarafların" devletlerarası hukuki statüsü oluşturmaktadır.

Bunu şu şekilde açıklamak mümkündür: Avrupa Birliği elli seneyi aşkın bir süredir geniş kapsamlı hukuki normlara dayalı (kanunlar, düzenlemeler, kararlar vs.) bir "**mevzuat**" ortaya koymuştur. Bu aday ülkelerle yapılan müzakerelerde hiçbir şekilde tartışma konusu yapılamaz.

Eski on Sosyalist ülke ile yapılan müzakereler de şunu gösterdi ki AB üyeliği, Avrupa Birliği'nin **mevzuatının** tümünü kabul etmekle mümkündür ancak. Bu mevzuatın müzakerelerde tartışılması ne AB girişi öncesinde ne de sonrasında söz konusu bile edilemez.

Bunun yanında AB, müzakerenin **müddeti** konusunda yardımcı olabilir, bu konu tartışılabilir. Ancak, **içerik** konusu görüşmenin gündemini oluşturmaz. Çünkü bu içerik bütün AB üyeleri tarafından kesin olarak belirlenmiştir.

Benim kişisel izlenimim şu yöndedir. Müzakere pozisyonunda işin doğası gereği şart olan **asimetri** (müzakerelerde güç dengesinin Türkiye'nin aleyhine olması N.İ.) Türkiye tarafından **gerektiği gibi algılanmamıştır**.

Her ülke Avrupa Birliği ile müzakerelere oturmak konusunda karar vermekte özgürdür. Ancak aynı şekilde halen sürmekte olan müzakereleri kesme konusunda da özgürdür. Aksi takdirde ise Avrupa Birliği'nin mevzuatını kabul etmek, bunu bütünüyle ulusal hukukuna almak zorundadır. Ancak bu müzakere eşitliğindeki konum gerektiği gibi algılanması ve kabul edilmesi durumunda Avrupa Birliği'ne giriş müzakerelerinin olumlu sonuçlanması mümkün olabilecektir.

Avrupa Birliği 1990'lı yıllarda ve 2004 ve 2007'de Avrupa Birliği üyesi olan eski sosyalist ülkelerin Avrupa Birliği'ne alınmalarında bir yöntemle başvurdu. Bu yöntem iki ana unsuru içeriyor:

(1) Birincisi, 1993'de kabul edilen "**Kopenhag Kriterleri**"dir. Burada çeşitli siyasi, ekonomik ve hukuki ölçüler tespit edilmiştir. Bunları aday ülkeler yerine getirmek zorundadır. Aynı şekilde bu ülkeler kabul ettikleri işbirliği gereği, bütün siyasi konularda Avrupa Birliği siyasetlerine gelecekte yapıcı katkıda bulunacaklardır.

(2) Avrupa Birliği **mevzuatının** ulusal hukuk sistemine **uyarlanması** ikinci unsuru oluşturmaktadır.

Bunun için Avrupa Birliği hukukunun bütün alanı 32 bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler Avrupa Birliği ile aday ülkeler arasındaki ikili müzakerelerde olumlu bir sonuca ulaşınca kadar değerlendirilmek zorundadır. Bu yöntem, 2004 senesinde başarılı olmuştur. Bu yöntem sonucunda önce on sonra da iki üye Avrupa Birliği'ne kabul edilmiştir. Aynı yöntem ana hatlarıyla Türkiye ile yapılan müzakerelerde de uygulanmaktadır. Ancak, şu anda bir sonuç elde edilememiştir. Müzakereler sıkça kesintiye uğramıştır. **İkiye Ayrılmış Kıbrıs Konusu** burada önemli bir rol oynamıştır.

Avrupa Birliği'ne girişi engelleyen, zora sokan değişik başka ayrıntılar mevcuttur. Burada bunların ayrıntısına girmeyeceğiz. Ancak, Avrupa Birliği'ne giriş sürecinin uzun bir zaman dilimini gerektireceği de bilinmelidir. Giriş için verilen tarih ise 2015 yılıdır. Bölgedeki dünya siyasetinin bugünkü durumu göz önüne alındığında bu tarihin oldukça iyimsers olduğu ortadadır.

Bundan önce ise şu **iki koşul** yerine getirilmelidir:

(1) Avrupa Birliği Lizbon anlaşması ile **derinleşme** konusunda artık aşamalar kaydetmelidir.

Avrupa Birliği'nin her yeni genişlemesi öncesinde Birliğin yapılarının önemli **reformlara** tabi tutulması ve **derinleşmesi** gerekmektedir.

(2) Bunun dışında **Türkiye**'nin Avrupa Birliği'ne katılması için daha yerine getirmesi gereken **ev ödevleri** vardır.

Sözlerimi bitirirken Türkiye'nin üye olmasında engelleyici rol oynayan özellikle şu üç önemli noktayı vurgulamak istiyorum.

a) Hukuk sistemi reformunun devamı, insan ve yurttaşlık haklarının korunması.

b) Demokratik yapının geliştirilmesi. Bunun içinde ordunun konumu da yer almaktadır.

c) Azınlık hakları ve özellikle Kürt sorununun çözümü

Türkiye'de **ekonomik** durumun iki değişik yüzü bulunmaktadır. Avrupa tarafında ve şehirlerde gelişmişlik, kırsal da ise gelişmemişlik söz konusudur.

Bunun dışında önemli iki nokta daha vardır. Bunlar:

– AB'nin derinleşmesi ve

– Türkiye'de demokrasinin ve hukuk devletinin derinleşmesi müzakerelerin olumlu sonuçlanmasını kolaylaştıracaktır.

Bu arada, şu ana kadar dile getirilmemiş son derece önemli bir nokta daha vardır. Bunlar, her iki taraftaki siyasi iradenin kararlı biçimde uyum sürecini hızlandırması ve bu uyum hedefinin en üst düzeyde önem verilmesidir.